

Ei dat biars sontgaclus, e mo in ei il ver : historia d'ina historia

Autor(en): **Maissen, Alfons**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **51 (1965)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881558>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

sedamondel jeu schebein *nossa historia* hagi insumma aunc plaz e canorta en in mund schi zanistrau e rufinau sco quel ded oz. Il raffinatisssem ha surpassau tutta mesira e sfugentau l'olma schubra ed affonila cun sia imaginaziun schi bufatga. Stuein nus buca returnar? Mein nus schiglioc buc a frusta? Lein tedlar tgei Niessegner sez ha detg dal temps dils apostels: «*Pilver, jeu ditgel a vus: sche vus semideis buc, e daventeis buc sco ils affons, vegnis vus buca ad entrar el Reginavel dil Tschiel*». —

Igl ei bein segir che caluster *Sepantoni* e siu *Durigallet* ein entrai en quei reginavel de Diu, pertgei els ein stai affons dil Segner e dil *ver Sontgaclau*, staus Anno Domini 1657 Ambasadur Extraordinari alla Cuort dils Mihelets a Tramunt.

Cura che *Sontgaclau* ha puspei entschiet a vegnir a Tramunt raquenta negina Cronica. Probabel sis generaziuns suenter 1657, zacu els onns 1800 — — —

EI DAT BIARS SONTGACLAUS, E MO IN EI IL VER

Historia d'ina historia da ALFONS MAISSEN

Questa historia ei vegnida scretta, ni silmeins skizzada en lungatg *engles* 1958 a G l i o n . Mintga historia ha si'atgna derivonza. Ils fils apparentamein scumbigliai che deigien dar la maseina, seceveglian mo plaun a plaun, e tgi po saver co la teila finfatga vegn la finala a sepresentar? Enzacons fatgs ord il luvratori dil scribing pon gidar ad augmentar la capientscha per la structura, per cuntegn ed intent. L'explicaziun ei denton era habla de destruir empau la tempru miraculosa, il fluid irrazional che mantegn la historia. Il critic datga buca fetg pietads. El vul dispet penetrar tras il stgir vel della lescha de creaziun personala . . . el vul arrivar aschi datier sco pusseivel dils vers motivs, della verdad, nunditgont la disfatga d'in mitos. L'explicaziun litteraria ei legitima, gie necessaria. Ella satiua ils fastitgs de creaziun ed augmenta cheutras la capientscha universalas per in'ovra. Con leds fussen nus oz, sch'in contemporan vess per semeglia commentau dal temps de Muoth siu incomparabel idil A m e s i r a s .

En nossa historia vegn il schabetg digl onn 1657 supponius per miraculus, projectaus neuagiu el 20. tschentaner cun tut diversa tempra, silmeins per la gronda massa. Mo sentiments retrospectivs d'in cert mument denton, han saviu pegliar cantun cugl origin e scaffir questa historia.

Cheu il scribent, — leu il critic! — Perfin fatgs h'istorics de muntada patriotica han beinduras stuiu passar las tortas della demitologisaziun. Quei vala per igl origin della Claustra de Mustér, per la Canzun de Sontga Margriata, per ils fatgs della F'undaziun della confederaziun svizzera, cun Guglielm Tell, Gessler etc. — Era per nossa historia dil *ver Sontgaclau* tucc'ei de suflar naven dalla bitgetta magica empau dils spuols d'argien.

La historia cul tetel engles: *There are many Santas, but one Saint Nick*, era stada ugliada 1958 egl emprem marcau sper las rivas dil Rein. Igl autur, seretratgs en studis, vegn tuttenina per-tscharts de caneras e bransinadas dil Sontgaclau e sia fumeglia che passavan en quei mument, ils 6 de december, tras la gassa sulada d'in quartier oz radicalmein transformaus. La caplutta centenara de Sontgaclau al pei della punt, ha dau a questa part dil marcau il num *Sontga Clau*. En quest liug significont ha la historia dil *ver Sontgaclau* priu si'entschatta. La versiun englesa fa lura la currella tier amitgs, enconuschents ed experts digl autur, en California, el Mississippi, a Washington. — Buca mo carstgauns che ruaussan suenter sforzs cun profit per dar novs catschs. Era lavurs litterarias stuessen far lur sien el truchet secret. Era leu lavura e selavura l'ovra. Igl ei sco la péra verda el lagugn dil giuven ladretsch! In pign accident ni schabetg meina meinsvart igl autur tier siu scazi emblidau, gest sco la nova queida il mattatsch tier siu fretg vonzei sereturnaus e madiraus ella cuvida dil ladretsch.

Exempels de gronds intervals denter entschatta e fin d'in'ovra litteraria dat ei en tuttas litteraturas. La renomada ovretta d'*Andre Gide: La sinfonia pastorala*, scretta duront l'emprema mesadad digl onn 1918, era stada ideada 1893, ed allegada el *Journal* il matg 1910. Pér suenter decennis reussesch'ei al scribent franzos, e quei cun veseivla stenta, de realisar siu vegl plan; quei daventa ensemen cun ovras de tut different gener. Era *Gide* ei dependents dil contuorn, dell'atmosfera speciala per sia ovra extraordinaria e delicata. El enquera senza cal, ed anfla igl adattau ambient el criu circuit dil freid *Jura svizzer*, a *La Brévine*, cuntrada ch'el enconuscheva d'ina dimora de reconvalescenza en sia giuventetgna. Quei toc tiara ha el silsuenter priu per plazzar viaden l'acziun ed il patertgar rigurus che si'ovra exprima.

Il contuorn, ils differentes loghens enten ils quals nies autur vegn renviaus, ein era de gronda impurtonza per il svilup dil *ver Sontga-*

clau. Igl autur, buca daditg returnaus en patria, era impregnaus dal lungatg acquistaus per semover e s'exprimer leuo el grond mund. Igl ei buca de smarvegliar ch'il lungatg engles ei per il mument il pli datier dall'expressiun, ton pli ch'il problem pertuccava la patria, mo cunzun igl jester. — Pli impurtont per la realisaziun ein segiramein las tensiuns denter la diversitad dil viver e patertgar denter ils dus continents.

En ina uisa u l'otra ei il coc dell'acziun dil *ver Sontgaclau* vegnius daus vinavon o r a l m e i n en tiara romontscha. Il cuntegn ha cudizzau las marveglias a giuven e vegl, ed igl interess per l'entira historia en l u n g a t g r o m o n t s c h vul buca tschessar, — cunzun davart in tozzel biadis e biadias digl autur.

Encurend per igl ISCHI 51, sper lavurs diversas, era ina historia cun certa problematica, vegn era jeu casualmein tratgs viaden ella fama della remarcabla historia dil *ver Sontgaclau*, dalla quala jeu vevel absolutamein negin'idea precisa. Cun ditg tulanar a bucca ed en brevs sur igl Ocean, arriva la finala tut nunspetgadamein l'emprema versiun romontscha della historia dil *ver Sontgaclau*. Ei era igl atun tard digl onn 1966.

La skizza englesa digl onn 1958 naschida a Glion, animada dall'entupada dil *Sontgaclau* tras las gassas de *Sontga Clau*, era stada scretta senza clara mira, biaronz per basegns, per sedeliberar dad embrugls interns. Sis onns naven da casa, en in tut auter mund, sfundraus el patertgar della veta e dil viver american, veva sensibilitau igl autur per ils vers sentiments de tradiziun della patria, che contrastavan schi fermamein cun quels dil continent lontan. Il ciclus: SOLITUDS — *Poesias d'ultramar*, resplendan adina puspei medems sentiments d'encarschadetgna. Medems muments han pér saviu scaffir il *ver Sontgaclau*.

Igl εμπrem bransinar de *Sontgaclau* silla sulada della gassa tras la squadra de *Sontga Clau*, veva allarmau igl intern e giavinau igl autur viado sin terrassa dil vegl casament oz svanius. Igl aspect co *Sontgaclau* e sia suite era gest per entrar ella stgira punt veglia de lenn, veva probablamein giu tuccau sil viv igl aspectatur solitari e scribent. En quei mument s'allertan tuts sentiments d'affonza, d'in temps che mintga *Sontgaclau* era per la imaginaziun affonila adina puspei il *ver Sontgaclau* giu da tschiel.

Il schabetg d'entupada el quartier de *Sontga Clau* cul *Sontgaclau* dell'affonza, tut nunspetgadamein, astga vegnir prius per εμπrem impuls de scriver nossa historia. Mo tut quei che dueva spisgentar ella, era gia succedi. Da quei mument entscheiva tut a s'emplunar ed a sestagnar enviars in center. Sper il c o c della historia setrain neutier d e t a g l s influenzai indirectamein d'autras varts e sferas. Ellas bintgunan la fantasia e l'maginaziun ad ina concepziun e con-

centraziun nutrída neu da pliras varts e contrasts, leventan e sus-sentau veglias regurdientschas. Contrasts surtut che movan impuls all'ovra. Els san vegnir da dadens e da dado. Ils patratgs cargai e surcargai en dispeta, s'embuortgan tgunsch a pliras sligiazions e pusseivladads: carsinar cul pulpiu sentiment della patria e ses ligioms, ni ughegiar la carriera nunguessa egl jester. Tals combats e sentiments han dau la pusseivladad agl autur de realisar en in cert mument sia historia che ligia en unitad las diversitads.

L'impressiun dil Sontgaclau american buttitschè sto haver surviu de saluteivel contrast agl autur, vesend onns avon in tal el ravugl d'ina famiglia enconuschenta a Sacramento en California, in slamprun de Sontgaclau profanisaus entras in tut auter spért. Enten scriver questa historia stuevan quests dus schi divers e contrastonts Sontgaclaus secruschar: il ver e buntadeivel cul scuflau e scandalisau. Quei tip de Sontgaclau american, giugaus ella famiglia a Sacramento dal patrún-casa sez, che stueva mintgamai alzar masca e barba per dustar la seit cun in sitg Whisky. Pia, usit dictaus dal commercialissem plitost che d'edificaziun religius-tradizionala per la giuventetgna.

Igl onn avon ch'entrar en patria suppona igl autur l'envidada entras Martin Castivet a Sogn Paul il di de Sontgaclau. Questa experienza e la constataziun che quei um ha manteniú siu spért allerts per sia patria era suenter biars onns de veta americana e sias fermas influenzas, ei legrevla e dat curascha al scribent el combat enviers tuttas adversitads e carmaladas.

Suenter la sensaziun a Glion e la commuentaziun, splunta sil-suenter il regl dell'*investigaziun*, quel de sclarir la basa primara. Novs fatgs: interns, externs, dil lunsch e dil maneivel che seligian. En in temps grev e de pitgiras principialas davart igl autur, tgei via prender, tgei patria eleger, stuevan ils gronds contrasts de dus Sontgaclaus, cunzun la scena dischenta e genuina dil Sontgaclau romontsch a Glion dominar. Il Sontgaclau commercial vegn spurnaus dalla vart, la tempra genuina vegn a restar la norma en scadina situaziun della veta.

Sco gia menzionau ha l'impressiun dil Sontgaclau a Glion cudiz-zau de far retschercas folcloristicas paregliontas en auters loghens. A Mustér vesa igl autur ina scena de Sontgaclau forsa aunc pli remarcabla e genuina, che saveva survir de model per la historia. En casa pervenda reussescha ina fotografia che sustegn e mantegn reala l'impressiun retschevida a Glion. — Mo cun Glion e Mustér eran buca tuts ils elements rimnai, buca tuttas las pusseivladads exauridas. In tierz anghel stueva serrar il trianghel, ina nova localitad buca meins fritgeivla en reminiscenzas de giuventetgna. Igl ei Sogn Bistgaun (Dardin). Buca ch'igl autur vessi zacu giu caschun

de veser la scena de Sontgaclau a Dardin ils 6 de december. Per-suenter tunschevan ligioms de provegnientscha, relaziuns de giu-ventetgna, sentiments de parentella lunsch vi sur igl ocean ell'Ame-rica. Buca d'emblidar l'entupada cun Martin Castivet la sera dil Sontgaclau sursilvan a Sogn Paul.

Il vischinadi de Dardin ha pariu agl autur era exteriurmein adattaus per sia historia. Tgei decor marviglius cul Caprè, culla Baselia e Cadruvi sigl ault, famosa siluetta neu da Canariel, — Crest Capeder sco gebra dil giuv che lai pesentar da mintga vart ils tschun uclauns en lur lagugns, mintgin zuppaus in da l'auter da crests ed untgidas, da pumera e spundivs. Igl ei il liug dil simpatic tschettabiget dellas parts cugl entir. Sco fatgs era quei liug per la scena e la cuorsa impurtonta, mo pauc vengonza, della miracla digl onn 1657 sin Cadruvi avon la casa pervenda, el center dil vischinadi, en vesta alla baselia, pierten e santeri de Sogn Bistgaun.

En questa cuntrada lai igl autur far Sepantoni caluster igl onn 1657 sia davosa cuorsa de Sontgaclau. Tut quella spunda fritgeivla, enramada dals Cavistrai, dal Grep de plaid, cun da maneivel il Crest de schibettas de gronda tradiziun, dal Grep Patnasa, ha surviu stupent per l'acziun dil *ver Sontgaclau*, tut loghens de regurdientscha, d'impressiuns d'affonza che han luvrau el subconsciousient vid la historia: *Ei dat biars Sontgaclus, e mo in ei il ver.*

*

Schebein igl autur ha visitau ell'America l'universitad de Minnesotani in'otra ei buca d'impurtonza. Per il svilup della historia empurtass ei pauc sche l'invitaziun verbala de Martin Castivet, per veser il Sontgaclau genuin della Surselva, vess buca giu liug en questa fuorma. Igl ei schizun dubius ch'in Sontgaclau della muntogna grischuna sappi resister ditg all'invasiun dils Sontgaclus ventrus, de forza elementara, inventai ed introduci leu ell'America gia avon pli ch'in tschentaner. In auter pugn ei pli impurtonts: Martin Castivet, viagiaus da giuven um neu da Dardin, neu dalla pleiv de Sogn Bistgaun, ha viviu ed existiu realmein, era ell'America, — nunditgont ils Sontgaclus gutrus, — cun tut sias qualitats surdadas ed impregnadas per veta duronta da siu vitg natal. Igl autur ha giu cun Martin Castivet, cunzun all'entschatta de sia dimora egl jester, gronds ed emperneivels contacts en sia farma a Sogn Paul.

In bien scribent sa buca viver mo della pura realitad e dellas verdads ambulontas, dellas simplificaziuns, della fama scuflada, della fotografia e staffascha. Gliez tendescha tgunsch viers chitsch e chichernem, sfalsifichescha il spért che schai el profund zuppau dil carstgaun. Martin Castivet, ch'ei in della schlatteina supponida dils Mihelets, fuva emigraus leuvi, mo restaus tip alpin tras a tras, conservativs da miervi era leuvi ell'America, che ha en principi aunc suenter decennis manteniu il Sontgaclau genuin sco tscheuneu ella Surselva. Era el fuva emigraus per necessitad, cun grev cor. El era in della tradiziun paterna e sperava de saver continuar el mund niev la veta de ses antenats. Siu temperament conservativ, intelligent e superiur el saun patertgar, ha surviu agl autur ed a sia historia dil ver Sontgaclau sco model per la soliditad della tradiziun transplantada vi el niev continent dil progress, transponida per petga de stabilitad en nosa historia.

Nus vein gia menzionau che igl autur pren, per effectuar la sperta viseta a Martin, per liug d'acziun ils dus marcaus schumelins de Minneapolis e Sogn Paul. Ils loghens ston in summa buca corrispunder, sedattan en grondas lingias da sesez, logicamein, sco quei che nus vein era menzionau il Càprè e las tschun localitads ed uclivas de Dardin. Dal temps che la viseta supponida vess duii haver liug, era igl autur gia daditg enconuschents cun Martin, sia farma e sias lavurs e relaziuns. Il studi all'universitad de Minnesota ei fictiv, survescha per metter pli datier sesez alla famiglia d'in dils Mihelets.

Igl autur de nosa historia *Ei dat biars Sontgaclaus...* se basa sin ina purgameina supponida da 1682, anflada 1957 a Tramunt, cun agid d'in proverbii provegnents dal temps de *Sepantoni caluster*, sesviluppous ord la tradiziun dil miraculus schabetg, mo pli tard buca capius pli dallas generaziuns succedentas. Nus vesein che quei proverbii ni locuziun ha capeivlamein surviu era per tetel della historia. La purgameina fictiva, anflada e reropiada, ei interpretada cun l'intenziun ch'il lectur s'encorschi de nuot, anzi persequiteschi tut cun naturala tensiun.

Ella litteratura mundiala dat ei renomai exempels de documentaziun fictiva, sin la quala entirs romans ed autras fuormas litterarias sebasan. Alessandro Manzoni scriva sil frontispezi de sia pli renomada ovra, comparida en treis volums da 1820—1827: ILS SPUSAI, *historia milanese dil 17. tschentaner*, anflada e refatga da A. M. — Manzoni ha anflau negin manuscret precis. El ha denton studegiau da rudien ils archivs e la historia de quei temps. Enstagl de sez tschintschar, sa el cun sia ficziun schar exprimer caussas heiclias in *anonim*, quel della purgameina anflada. Quei era cumadeivel, essend il temps enten il qual Manzoni scriveva siu roman,

burasclus e prigus per tut tgi che s'exprimeva memia dad ault. — Alphonse Daudet, lavura en sia raquintaziun *Il mél dil papa*, cul medem artefici, fa schizun diever d'in citat ord ina veglia scartira. Ella gioga ina certa impurtonza per il svilup dell'acziun. — Hermann Hesse sebasea en siu *Werwolf* cun grond effect sin in diari apparentamein anflau. Era José Camilo Cela dell'academia spagnola applichescha la medema tecnica per sia emprema famosa novella 'tremendista' de motiv criminal-sociologic. — Era Talians avon Manzoni, sco Ariosto, Boiardo, il grond Spagnol Cervantes, sco era igl Engles Walter Scott en *The Monastery*, fan mintgin en lur modas ed uisas diever dil medem artefici.

Ei schai ella natira dil carstgaun sensitiv de retrospectar en fantasia e realitad anavos el temps vargau, seigi quei per motivs investigatoris generals, per interess historics, pertuccont il svilup dell'entira carstgaunadad. Il scribent retroceda per emprender ord il vargau, sezuppa cun success davos in anonim per scaffir in ambient special. Sia formaziun linguistica tras ils temps lubescha ad el sco a paucs auters de transformar stil e character e tempra cun motivaziuns artisticamein tuttavia plausiblas.

Era nos scribents romontschs sco Gian Fontana, Andri Peer ed auters han schau plascher l'empunadira de certas ovras cun citats ord cudischs vegls ed indicaziuns manuscretas, nudaunas da vegls perdavons per remembrar fatgs trapassai. Cu'l diever d'ina purgameina veglia supponida va a pèr ina certa stilisaziun davart il scribent. Cheu semuossa la capacitad cun dar la dretga patina, cun modificaziuns strusch encurscheivlas, senza sfalsificar la viarva cun agid de reconstrucziuns. Il lungatg applicaus corrispunda al tenor dil cuntegn.

Nies autur dat mó l'entschatta della purgameina anflada, ils tetels, en lungatg reconstruiu e dil vargau. Quei vala era pli tard pèr ils cudischs de baselgia, per nums locals e nums de schlatteina. En talas pintgas emprovas astga igl autur far diever d'ina totala reconstrucziun, senza risguard de surfar il material linguistic. Era ils citats latins ein circa dal 17. tschentaner. Igl autur annunzia silsunter la modificaziun, modernisaziun della recopiazion ord il manuscret digl onn 1682. Eis ei in lungatg modern? Segiramein, cunzun en ortografia. Mo ins senta la distanza, ch'ei setracta d'ina modernisaziun supponida, fatga cun tut adatg. Cun raschun vegn era cheu, instinctivamein, observau la tempra reservada e de nobla distanza.

*

Igl autur della historia dil *ver Sontgaclau* fa, sco menzionau, interessant diever d'ina purgameina supponida ed anflada cun agid

d'ina locuziun proverbiala che cursescha dapi tschentaners tras las buccas dil pievel: *Ei dat biars Sontgaclus, e mo in ei il ver*. Quella locuziun ha era igl autur udiu en ses giuvens onns en patria. Mo in pass pli avanzau alla explicaziun dat la sentupada cun Martin Castivet a Sogn Paul il di de Sontgaclau. Era el seregorda della renomada locuziun e sa per il mument mo aschunscher ch'ils vegls schevien: *il caluster Sepantoni havess saviu dir a vus pertgei*. Quei indezi schi nunditgont, tschaffa el zuppau igl autur. Correspondenza a casa allarmeschan la mumma, ed era autras persunas vegnan alla surfatscha. Enstagl a Mexico va il viadi digl autur a Tramunt, e toc per toc vegn alla glisch, cun agid de plirs auters dels. Il passionau historiograf ceda buc tochen impurtonts emprems fastitgs meinan alla davosa empunadira. Mo quei che vegn ad haver moviu igl autur de far il caraun entuorn Mexico per arrivar en patria ein buca mo scartiras veglias cudizzontas e sliaziuns singulas de problems e tensiuns, mobein l'entira complexitad dil senn de patria per in ch'ei egl jester. Il manuscret ei in simbol de quei ch'il carstgaun enquera enviars la verdad, simbol digl entir sentiment d'attaschadadad alla patria e sias valurs, alla ligionza de parentella. Nossa historia exprima dall'entschatta alla fin cun fervur e fermezia las valurs culturalas dil pievel muntagnard.

Aschia astgan ins prender l'entira historia dil ver Sontgaclau per ina allegoria, enzaco in portret digl autur sez, dellas letgas e lutgas denter pliras valurs e pusseivladads. Avon che ir per la secunda gada egl jester, per da detschiert, stueva vegnir endamen *il di de grond'avira*, che veva entruidau indirectamein igl emigrant anavos en patria. E puspei sto la partenza danovamein vegnir surmontada. Decisiuns che ston sclarir la situaziun interna. Compromiss dil temps dellas grondas comunicaziuns che mitigheschan, levgeschan las alternativas.

Cun quei davos patratg ei ligiada la damonda schebein igl autur havess saviu scriver, ni silmeins iniziar questa historia suenter 1958. Lavurs intensivias vid archivs, studis genealogics, novas relaziuns cordialas culla patria suenter la revegnida dagl jester, studis della casa sursilvana e dil lungatg matern, eran sco predestinai per ina lavur continuada en patria. — Nova partenza dalla patria 1959! Successivs avanzaments egl jester han per il mument reteniu la poesia. La scienza, era quella en favur della patria, han supprimiu per in temps il poet, il belletrist. Nuot pareva per il mument d'aller tar quella vart de creaziun spontana.

Ina clara decisiun ella veta creescha novas pusseivladads. Ella mazza buca quei ch'ei stau fatg sut autras condiziuns. Igl intelletg fructifichescha en in cert mument de distanza quei ch'era daguttau

en la pli favoreivla moda. Ei resta ella reminiscenza substanza avunda per repreneur il tema cun detta inschignusa per metter a cavegl quei che haveva barschau a siu temps sc'in cotgel en plena burnida egl intern. Igl intelletg clars e suprems dat la fuorma definitiva ed augmenta l'intuiziun. E cheu sto neu aunc in auter impurtont patratg. La tecnica d'applicar mieds retrospectivs cun agid de purgameinas supponidas, ei buca mo in tric. Manzoni e biars auters scribents, cunzun dramaturgs, ein seprofundai d'archivs e purgameinas avon che far lur ovras tuttavia buca conformas allas exactas retschercas. Mo tgi ch'ei cudischius da rudien cun la historia e ses fatgs, cun archivs e scartiras veglias, astga ughegiar de far liber diever de quellas.

Nies autur sa numnar sia historia dil *ver Sontgaclau* in resultat lateral de ses studis archivals, genealogics e historics. La roda gronda ded aua della val semeina ad incontin, sch'ins drezza il tschallat aua che la canal meina sin ella. Ils caums s'empleinan, la peisa fa mover, il cuntegn dils cups sedivida per il mument. Mo strusch ch'in tschallat ei ell'aria suonda l'auter e satiuva il precedent. E tut se-reunescha cuort sissu egl ual, el flum ed ella mar.

Sper *Sepantoni caluster*, hanau activ della tradiziun dil 17. tschentaner, il factur e palesader dell'entira historia miraculosa, ein d'impurtonza ils differents colportaders della tradiziun ed ils fixaders e compiladers de purgameinas. Buca de svaletar ein dasperas ils biars gidonters dil vargau e dil temps present che han gidau ad eruir la scartira emblidada e starschada. Nus allegein Durigallet, Pader Placido à Tirano, Tin de Prada, mistral Vic della Fontauna, il tat de scarvon Gieri. — Per l'esistenza della scartira impurtonta ei sulettamein *Vic della Fontauna* responsabels. El ha giu il patratg e l'iniziativa de far raquintar Sepantoni igl entir decuors dil schabetg, pauc temps avon sia mort, 1682, epi fixau la miracla per adina. En questa notaziun schai la forza e la gronda lavur dils scarvons insumma. Els survargan cun lur senn per tradiziun, per la historia dil pievel la media de lur convischins. Vic della Fontauna era in della schlatteina dils Mihelets, pia in della vera e ferma tradiziun dapi tschentaners.

In manuscret e purgameina ha negin senn senza segirezia d'esistenza pli stendida, senza vegnir pli baul ni pli tard alla glisch als vers stimaders. Senza quella nova stenta de surdada da generaziun a generaziun, va tut alla malura. En quei senn entra en scena il *scarvon Gieri*, che ha ina passiuun nundetga de rimnar e salvar scartiras veglias dils perdavons che van tras sia detta. Quei um popular e real della preziosa rimnada de tradiziun historica, ha en sesez mai viviu a Tramunt. Siu num ei ligiaus culla historia dil

marcau de Glion, cul liug d'origin de nossa historia dil ver Sontgaclau.

Per l'anflada della purgameina el temps niev ei *Martin Castivet* d'impurtonza, che ha transplantau la tradiziun ed il proverbi vi ell'America, gie perfin saviu far menziun dil Sepantoni caluster. Nus vesein che singuls u pievels emigrai ni scatschai, conservan lungatg e tradiziun savens pli arcaicamein che la patria sezza, che sesviluppescha impulsivamein. La m u m m a dil scribent, sco era la tatta *Anna Maria* de gronda tradiziun, igl a u g s e g n e r ein separtecipai alla tscherca suenter fastitgs. Buca d'emblidar il pli vegl um dil vischinadi, *Tin de Prada*, che sa cun ses 96 onns ch'ei ha dau in Sepantoni caluster el 17. tschentaner, e ch'ei sto dar zanza in archiv privat che sto mantener la scartira encuretga.

Nus vein contemplau il luvrar d'in scribent cun tempra historica e della tradiziun. In fil trai l'auter, quest fatg stauscha tschel, in crap suenter l'auter dil baghetg che s'empluna. Ils radis d'imaginaziun ed intuiziun derivan e vegnan da biaras varts neutier, da plirs loghens pli defini, da dus continents. La finala, il conscient ed inconscient, tut las stolas che tuccan in pugn central, il priel buglient dell'atgna existenza e digl agen origin.

Pér onns suenter l'anflada della purgameina e la deschifrada de quella, catschan las marveglias igl autur sin novas retschercas. Buca tut era sclariu. Tgi era quei *Sepantoni caluster*, tgi *Pader Placido à Tirano*? etc. Cun caschun de novas visetas en patria vegnan ils cudischs de baselgia consultai. Igl autur resca sco historiograf realistic d'intervegnir caussas che disfan e demitologiseschan ils fatgs tochen adencheu stabili. El seregorda della cuorta menziun dil plevon ed amitg de *Sepantoni caluster*, de *Placido à Tirano*, che vess giu de sepresentar alla finiastra della casa pervenda sin cadruvi 1657 per retscheiver la benedicziun dil Sontgaclau de Tramunt, sco quei che la tradiziun pretendeva. Quei act impurtont e central ella cuorsa de Sontgaclau a Tramunt era buca stada pusseivels pervia della profanaziun dil sogn entras la mattatschaglia. Igl accident gest avon la benedicziun, era staus schi remarcabels, ch'il plevon sin finiastra stueva esser staus pertscharts, schegie che la historia relata nuot d'ina tala promptadad. Pia astgava igl autur supponer cun gronda segirezia, ch'il plevon hagi remarcou enzatgei els cudischs de baselgia sur de quei remarcabel schabetg.

Questas investigaziuns caschunan nova febra e vegnan alla glisch cun novs resultats, sclareschan e verificheschan l'existenza de plirs umens numnai ella scartira. Ils dus vers Sontgaclaus, che comparan in suenter l'auter ella casa dils Mihelets igl onn 1657 dattan de patertgar. Igl εμπrem che entra vegn ussa prius era dals carschi per il ver sogn giu da tschiel, *Uestg de Myra* dil 4. tschenta-

ner, en Grecia, e dal 9. tschentaner era populars egl occident. El vegn numnaus *Uestg de Bari*, demai che sias reliquias ein vegnidadas transportadas leu ella catedrala 1087. Igl ei il sogn digl agid sin tuttas varts e per tuts. — Il secund Sontgaclau ch'entra en stiva vegn demascaus, ed il s u l e t v e r resta en ton pli gronda splendor per tut la raspada. Ils affons vegnan buca desillusionai. La substituziun ei miraculosa. Ils carschi che vevan vestgiu Sepantoni, vegnan ussa pertscharts ch'ei dat tuttina in ver Sontgaclau. — In cert dilemma dils dus vers Sontgaclaus resta.

Nova tensiun portan las notas al pei dellas paginas. L'idea de sclarir tut, tochen sil peter pis, vegn cheu suandada senza remischun. La nova revelaziun, che buc il sogn de Bari, mobein Pader Placido à Tirano, che haveva observau tut fin e bein da sia finiastra, hagi liberau la situaziun, ed era decretau il scamond en dublegiaziun, ei segiramein accumpignada d'ina desillusiun per il lectur. Nun-ditgont questas revelaziuns finescha il lectur la historia cull'idea nunballucconta el cor, ch'il ver e grond uestg de Bari hagi liberau la situaziun el vitg de Tramunt igl onn 1657 e surdau de mantener il misteri ad ina valerusa schlatteina. La famiglia conscienziusa en tut, de gronda tradiziun e statteivladad, ei stada el cass de tener tschelau il misteri dil miraculus schabetg duront in entir tschentaner.

Nossas explicaziuns ein ni definitivas ni finidas. Sin fundament de quellas, vegn mintga lectur a far ses patratgs e s'avanzar d'atgna forza. L'ovretta ei cungida de simbolissem. Quel sa buca vegnir tralaschaus per capir endretg il ver *senn dil ver Sontgaclau*. —